

Het is te hopen dat de auteur in de gelegenheid is zijn plan uit te voeren om ook de brieven van Des Maizeaux boven water te halen en te inventariseren. Maar nu al is weer een interessant onderdeel van het vroeg-achttiende-eeuwse intellectuele landschap in kaart gebracht.

C. J. Misset

N. Golvers, U. Libbrecht, *Astronoom van de keizer: Ferdinand Verbiest en zijn Europese sterrenkunde* (Leuven: Davidsfonds, 1988, 252 blz., BF 745,-, ISBN 90 6152 439 2).

Dit boek bestaat uit de geannoteerde vertaling door Noël Golvers van de Vlaming Ferdinand Verbiests *Astronomia Europaea* (1687), voorafgegaan door inleidingen van Ulrich Libbrecht over Verbiest (1623-1688) en zijn historische achtergrond en van Golvers over de *Astronomia Europaea* zelf. De *Astronomia Europaea* beschrijft hoe Verbiest en andere jezuïten in 1668, na ernstige tegenslagen in de voorafgaande jaren, keizer K'ang-hsi (regeerde 1661-1722) van China voor zich wonnen, door in de kalender-controverse van 1668-1669 met westerse methoden een betere kalender te ontwerpen dan hun Chinese en anti-christelijke concurrenten. Het gebruik van wetenschap (met name astronomie en wiskunde) en techniek (bijvoorbeeld het gieten van kanonnen, begonnen door Johan Adam Schall von Bell (1591-1666)) om vaste voet in China te verwerven, was een uitvloeisel van de door Matteo Ricci (1551-1610) ontwikkelde missie-strategie. Zij werd gekenmerkt door grote verdraagzaamheid jegens de cultuur van de Chinese literaten. Wanneer zij zouden kunnen worden overtuigd van de superioriteit van de Westerse wetenschap en techniek, zouden zij uiteindelijk ook stellig de juistheid van de christelijke leer leren inzien. De *Astronomia Europaea* is geschreven om het thuisfront ervan te overtuigen dat de gekozen strategie de enige manier was om het christendom in China te kunnen verbreden (*Astronoom*, zie bijvoorbeeld 114-119, 246-249). In dit verband was meer informatie op zijn plaats geweest over de rollen van Ricci en Schall in het uitwerken van de missie-strategie (zeker niet Verbiests bijdrage, zoals gesuggereerd in *Astronoom*, 68-69,84) en de invloed (of het gebrek eraan) van *as Astronomia Europaea* (nu voor 'een andere gelegenheid' in een noot weggemoffeld, *Astronoom*, 106).

Er ontbreekt node een lijst van relevante secundaire literatuur. R. A. Blondeau's standaardwerk over Verbiest wordt pas op pagina 108 terloops door Golvers vermeld. Andere boeken zijn evident niet gebruikt: bijvoorbeeld Jonathan Spence, *Emperor of China* (Londen, 1974; ook als Penguin) en Lawrence Kessler, *K'ang-hsi and the Consolidation of Ch'ing Rule, 1661-1684* (Chicago, 1976). Kessler (58-64,146-154) plaatst de kalender-controverse in zijn binnenlandse context, als de eerste mogelijkheid voor de nog zeer jonge K'ang-hsi om zijn regent Oboi uit te rangeren. Bovendien merkt Kessler op (149-151, tevens Spence, 72) dat K'ang-hsi met de jezuïeten een belangrijke handicap deelde: een gebrekkige beheersing van het Chinees (*Astronoom*, 53). De jezuïeten communiceerden veelal met K'ang-hsi in het veel makkelijker te leren Mandsjoe. Scepticisme over Verbiests schriftelijke beheersing van het Chinees is op zijn plaats: Chinese literaten redigeerden ongetwijfeld zijn teksten, zoals indertijd ook bij Ricci en de zijnen.

Libbrechts negatieve oordeel (*Astronoom*, 44-45) over de Chinese houding ten aanzien van westerse kennis is veel te simplistisch. Benjamin Elman, *From Philosophy to Philology* (Cambridge, Mass., 1984) 47-48, 62-64, 75-76, 79-85, 184, 228-229 en John Henderson, *The Development and Decline of Chinese Cosmology* (New York, 1984) 163 en 214 tonen de doorslaggevende invloed aan van de vertalingen door de jezuïeten van westerse werken over

astronomie en wiskunde op de achttiende-eeuwse Chinese methodologie. Deze eiste voortaan exacte bewijsvoering door middel van citaten van bronnen, tekstkritiek, getekende reconstructies van oude voorbeelden, enz. In de vorm van de filologie stond deze methodologie in de late negentiende en vroege twintigste eeuw aan de wieg van onze Europese sinologie!

Libbrechts informatie over de Chinese geschiedenis is zeer gebrekkig. Ik kan in dit korte bestek slechts enkele voorbeelden geven. De waarde van het zilver steeg niet door de toenemende import sinds circa 1368 (*Astronoom*, 46), maar daalde door de toenemende import sinds de tweede helft van de zestiende eeuw. Voorts viel de Ming dynastie (1368-1644) niet door opstanden in 1510-1512 in Ssuch 'uan of 1518 in Kiangsi (het is mij onduidelijk welke opstanden hier bedoeld worden) (*Astronoom*, 49), maar door het stokken van de zilverimport vanaf circa 1635, epidemieën en hongersnoden (W. Atwell, in: *Journal of Asian Studies*, XL (1986) afl. 2, 223- 244. Al met al, ook als eerste introductie, een slordig en onvolledig boek.

B. J. ter Haar

J. Schuller tot Peursum-Meijer, W. R. H. Koops, ed., *Petrus Camper (1722-1789). Onderzoeker van nature* (Groningen: Universiteitsmuseum Groningen, 1989, 148 blz., ISBN 90 367 0153 8).

De medicus en zoöloog Petrus Camper (1722-1789) behoort met 's-Gravesande, Boerhaave, Musschenbroek en Van Swinden tot de belangrijkste natuuronderzoekers die de Republiek in de achttiende eeuw heeft voortgebracht. Het is dan ook begrijpelijk dat men het feit dat hij in 1989 tweehonderd jaar geleden overleden was niet ongemerkt voorbij heeft laten gaan. In het universiteitsmuseum van Groningen (de stad waar hij van 1763 tot 1773 hoogleraar was) werd een tentoonstelling gehouden en bij die tentoonstelling verscheen een catalogus met ook een twaalfstal korte artikelen over diverse aspecten van Campers leven en werk.

De vraag die in de literatuur over Camper steeds weer opduikt is waar de grote reputatie van de geleerde eigenlijk op berust. Anders dan bij de newtonianen 's-Gravesande en Musschenbroek, de medisch docent Boerhaave of de onderzoeker van electriciteit en magnetisme Van Swinden ontbreekt bij Camper een centraal thema in zijn wetenschappelijk oeuvre. Een zwaartepunt ligt wel op het terrein van de vergelijkende zoölogie, maar in zijn belangrijkste publikatie, zijn *Natuurkundige verhandelingen over den orang-outang; en eenige andere aapsoorten. Over den rhinoceros met den dubbelen horen; en over het rendier* (1782) heeft hij slechts een klein deel van zijn scherpzinnige onderzoek wereldkundig gemaakt. Postuum verschenen nog monografieën over de anatomie van de olifant en de walvis, maar, zoals R. P. W. Visser opmerkt, 'over de de uitkomsten van zijn onderzoekingen heeft Camper helaas nooit een samenvattende publikatie het licht doen zien' (64).

In zijn algemene, voor een belangrijk deel biografische, inleiding snijdt ook W. Otterspeer het probleem aan, om onmiddellijk te betogen dat de vraag of Camper nu wel of niet een groot geleerde was eigenlijk verkeerd gesteld is. Hij vergelijkt Camper met een bijvoegseljournalist en intellectueel als Rudy Kousbroek, van wie ook vaak gezegd wordt dat hij eigenlijk nooit een 'groot werk' geschreven heeft. Dat laatste is zeker waar, erkent Otterspeer, maar daar staat tegenover dat Kousbroek aan de lopende band denkend Nederland opvoedt in een betere smaak. Zoiets zou men volgens hem ook van Camper kunnen zeggen: zijn verdienste ligt niet in dat ene werk dat nooit geschreven is, maar in de bijdrage aan de verbetering van de goede smaak die zijn vele kleinere geschriften, over allerlei onderwerpen, geleverd hebben. Ik kan niet zeggen dat ik